

Murat ARSLAN*

Herakleia Pontike’li Historiograflar ve Eserleri

Değerli Doktora Hocam’a μνήμη χάριν

Abstract: The aim of this article is to examine the works concerning Heracleia Pontica by: Herodotos, Promathidas, Amphitheos, Nymphis, Domitius Kallistratos and Memnon’s, and the views that these authors express and their relations concerning Anatolia, the Hellenistic Kingdoms and the Mediterranean world. These works concern both the city and the region, and also the universal historical approach, that is an article addressing the analysis and synthesis of these writers’ contributions in terms largely of Classical and Hellenistic historiography and mythography.

Keywords: Herakleia Pontike; Historiography; Herodotos; Promathidas; Amphitheos; Nymphis; Domitius Kallistratos; Memnon.

Herakleia Pontike’den diğer Karadeniz kentlerinin aksine Herodotos, Promathidas, Amphitheos, Nymphis, Domitius Kallistratos ve Memnon gibi her biri birbirinden farklı dönem, toplum, yönetim, tarih ve iklim koşullarında yetişmiş, kalıcı öneme sahip eserler kaleme almış bir dizi yerel historiograf çıkmıştır. Ancak, Herakleia Pontike’li tarihçilerin eserlerinin orijinalleri büyük ölçüde kaybolmuştur.¹ Onların tarihleri temelde antikçağda bu yazınsal birikimi kullanmış, yorumlamış ve özeti çıkarılmış olan Rhodos’lu Apollonios,² Iustinus³ ve Photios⁴ gibi önemli yazarların günümüze *vulgata* geleneğiyle

* Prof. Dr. Murat Arslan, Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Kampus TR – 07058 Antalya (marslan@akdeniz.edu.tr).

¹ Bu listeye M.Ö. IV. yüzyılda yaşamış ünlü Herakleia Pontike’li Platonik filozof Herakleides de eklenebilir. Felsefenin yanı sıra fizik, edebiyat, müzik, şiir, gramer, komedi, trajedi, politika, hukuk, matematik ve tarih gibi dallarda birçok eser vermiştir (Diog. Laert. I. 94 ‘*Periandros*’; V. 86–93 ‘*Herakleides*’; IX. 50 ‘*Protogoras*’). Maalesef çalışmalarının hemen hemen hiçbirini günümüze ulaşmamıştır.

² Rhodos’lu Apollonios (M.Ö. 295–215), İskenderiye’de doğmuş ve çağın önde gelen bilginlerinden Kallimakhos’un öğrencisi olmuştur. Sonradan hocasıyla arası açılmış ve Rhodos Adası’na yerleşmiştir. En önemli eseri, *Argonautika*’dır. Dört kitaptan oluşur. Uzun şiir anlayışına simge, düş gücü ve efsaneye dayanan tutarlı, yazınsal bir derinlik kazandırmıştır. Mitolojik ve tarihi coğrafi açılarından oldukça zengin bilgiler verir. Argo Gemicileri’nin altın postu almak için Kolkhis’e yaptıkları seferi ve bu yolculuk sırasında Herakleia Pontike civarında başlarından geçen olayları anlatır (Apoll. Rhod. *argon*. II. str. 722–736; 746–748; 815–817; 841–850; Schol. Apoll. Rhod. *argon*. II. str. 743–749; 815; 844–847; 848).

³ Pompeius Trogus (M.Ö. 30–M.S. 14), Gallia Narbonensis’te doğmuştur. Tarihçiliğinin yanı sıra, ansiklopedik ya da sözlükbilimsel yazarlığıyla bilinir. En önemli eseri *Philippus Tarihi*’dir. Kırk dört kitaptan oluşur. Bu esere ait fragmanlar, M.S. III. yüzyılda P. Trogus’un çalışmasından özet yapan Iustinus’un tarih kitabı sayesinde günümüze ulaşmıştır. Bu özet/yorum haliyle bile kitap oldukça ilginçtir. Hellenistik Dönem Anadolu Tarihi’ne ilişkin başka hiçbir yerden öğrenemeyeceğimiz ilginç detaylarla doludur.

H. Apel (1910, 9) ve E. Frolov (1974, 116) gibi bazı bilim adamları Herakleia’ya dair olayları kaleme alırken Pompeius Trogus’un (Iustinus) kullandığı kaynağın Theopompos olduğunu iddia etmektedirler. Bununla birlikte Saprykin’e (1997, 14 dn. 45) göre, Pompeius Trogus’un kullandığı kaynak Nymphis olsa gerektir. Zira Trogus (Iust. XVI. 3. 5), Klearkhos’un yönetimini anlatırken – Theopompos’un özellikle kaleme aldığı tiranın zalimliklerinin aksine –, tiranın kentte gücünü artırmaya çalışırken uyguladığı/izlediği yöntemlere ve sosyal politikalara dair bilgiler vermektedir.

⁴ M.S. IX. (M.S. yak. 810–M.S. yak. 893) yüzyılda yaşamış Konstantinoupolis *patriarkhes*’idir. Antikitenin birçok disiplininden 280 kitabın özeti çıkarttığı *Bibliothecal Myriobiblon* adlı bir eser kaleme almıştır. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Treadgold 1980, 5; Wilson 1994, 1; 7; ayrıca bk. 25 dn. 4.

ulaşan yapıtları sayesinde bilinir kılınmıştır.⁵ Her ne kadar söz konusu yazarların eserlerinin fragmanları bölük pörçük de olsa, bu malzeme rastgele devşirilmiş gerçeklerden oluşan gelişigüzel bir derleme olarak savlanamaz. Bilakis Herakleia Pontike’nin tarih sahnesinin derinliklerini tekil öğeleriyle aydınlatan ve kalın göstergeler kabuğu altında sınırsız zenginlikte bir dünya yaratan müthiş bir kültürel repertuvar barındırırlar. Bu çekici repertuvar aynı zamanda toplumunun entelektüel düzeyinin oldukça yüksek olduğuna dair önemli ipuçları taşır.

M.Ö. V. yüzyıldan itibaren Herakleia Pontike’de sadece yakın geçmiş içinde yaşanan zamanı kapsayan siyasi dinamiklere ilişkin düşüncelerle çağdaş tarih anlayışından ziyade, bütüncül bir yaklaşımla gerçekten kozmopolit ya da enternasyonalist bir perspektif ortaya koyan eserler kaleme alınmaya başlanmıştır. Bu durum yörede kent tarihi geleneğinde geniş kapsamlı tarihyazıcılığına delalet etmektedir. Memnon’un Herakleia Pontike Tarihi’nde de açık bir şekilde izlenebildiği üzere el altında kendinden önceki tarihçilerin kaynaklarının bulunması yöresel tarih yazarlığını teşvik etmiştir. Bu şekilde *polis*’iyle gurur duyan elit tarihçiler anlatılarını kentin uzak geçmişinden başlatarak yaşadıkları çağa değin kentin önemli buldukları iç ve dış dinamiklerini kendilerine konu edebilmişlerdir. Öyle ki, historiograflar eserlerinde Herakleia Pontike Tarihi’ni kentin ve çevresinin efsanevi kuruluşundan itibaren, M.Ö. I. yüzyılın ikinci yarısına kadarki süreci bilinçli bir şekilde ulaşılabilir kılarak, bir tür tamgörünüm [*panoptikon*] oluşturmuşlardır.⁶ Bunun gerekçeleri epistemolojik bir temele dayandırılarak açıklanabilir. Zira gerek Herakleia Pontike gerekse Hellenistik Dönem Anadolu Tarihi’nin siyasi yapısıyla ilintili derinlemesine irdelenip süzgeçten geçirilmiş, görünelmiş deneyim ürünü birinci elden bilgiler vermektedirler. Gene de söz konusu tarihçilerin yapıtları değerlendirilirken, onların konularını kaleme alırken takındıkları kendilerine özgü politik fikirlerine, geliştirdikleri biçimsel yorumlara, vatansever tutumlarına ve Herakleia Pontike odaklı yaklaşımlarına dikkat etmek gerekir. Zira tarih yazımının klasik sorunlarından biri olan geçmiş ve kendi dönemlerini deneyimleriyle yaşadıkları çağın değerlerine göre kurgulama ve yargılama eğilimi göstermektedirler. Tarihteki her şeyin, tıpkı tarihin kendisi gibi insan eliyle oluştuğu ilkesinden hareketle, her yazarın dönemin yaygın ve öznel görüşlerine uygun özellikler sergileyen gerçekliği tıpkı güzellik gibi gören ve onu kendi yöntemiyle ifade eden tarihçilik anlayışı/tarih metodolojisi gözden kaçırılmamalıdır.

Herakleia Pontike’ye ilişkin ilk tarihsel anlatım M.Ö. V. yüzyılda yaşamış,⁷ Herakleia’lı gramerci?,⁸ düşünür ve mitoloji yazarı Herodoros⁹ tarafından kaleme alınmıştır. Herodoros, Herakles’in Hayatı, Pelops’un oğulları ve Argo gemicileri¹⁰ üzerine derlediği monograflerin olay örgüsünde Herakleia Pontike

⁵ Bununla birlikte söz konusu yazarların eserleri ve kanıtları ele alınırken tarihçiler büyük ölçüde Herakleia Pontike’nin bu önemli historiograflarının kaleminden kendi dönemlerini anlatan çalışmalarının birinci dereceden tanıklıkları olmaksızın inceleme zorunluluğu taşımaktadırlar. Bu durum konuya ilişkin veriler analiz edilirken ve rasyonel bir şekilde yorumlanırken daha ihtiyatlı davranılmasını gerekli kılar. Çünkü elimizdeki kaynakların söylencelerle ya da politik-siyasi manevralarla bozulup bozulmadığını; ahlaki ve dini nedenlerle bazı paragrafların sansürlenip atılmadığını ya da çalışmanın özgünlüğü korunarak kuramsal bakışla kavranıp kavranmadığını teşhis etmek oldukça zordur. Ayrıca ikinci yazarın yerel tarihçiyi yanlış anlayıp anlamadığı da bir tartışma konusudur. Diğer yandan yazar lokal historiografi ister yanlış ister doğru anlasın yorumlama ve özetleme faaliyeti doğası gereği hem bağlamdan ayrılmayı hem de yeniden bağlamsallaştırmayı zorunlu kılar. Olaylardan ziyade kanıtlar üzerinde çalışan bir tarihçi açısından diğer bir handikap ise, manüskriyi tekrar yazıya geçirenlerin yazarın orijinal eserini doğru kopyalayıp kopyalamadığını ve günümüze ulaşmış en iyi alıntılarını içeren çalışmanın bu kopya olup olmadığını göz önünde bulundurma gerekliliğidir.

⁶ Memnon LX. 4 = *FGrHist* 3B 434 F 40 4; 3B XXIV. Komm. 254 vdd.; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Desideri 1967, 366 vdd; 1970–1971, 487 vdd.

⁷ Herodoros’un yaşadığı tarihe ilişkin detaylı bilgi için bk. *FGrHist* 1A 31 Komm. 502 ‘Herodoros’. Aristoteles’e (*Hist. Anim.* VI. 5 563 a; VIII. (IX) 11 615 a) göre Herodoros, Herakleia Pontike’li sophist Bryson’un babası’dır.

⁸ *FGrHist* 1A 31 F 34 ‘Herodoros’ = Schol. Pindar. *Olym.* V 10a.

⁹ *FGrHist* 1A 31 F 58 ‘Herodoros’ = Aristot. *Gen. Anim.* III. 6 557 a; *FGrHist* 1A 31 F 22 ‘Herodoros’ = Aristot. *Hist. Anim.* VI. 5 563 a; *FGrHist* 1A 31 F 22b ‘Herodoros’ = Plut. *mor.* IV. 286 b: *Quaestiones Romanae et Graecae* 93.

¹⁰ Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Arslan 2005, 60 vdd.

kentinden de bahsetmiştir.¹¹ Aynı Platon, Antisthenes ve Ksenophon gibi¹² dönemin önde gelen düşünür ve yazarlarının da uyguladığı üzere sık sık mitlere başvurarak anlatısını şekillendirmiştir. F. Jacoby'nin¹³ vurguladığı üzere, bu çalışmasında Herodoros mitolojiyi kendi bilimsel ve ahlaki teoremlerini ileri sürerken bir araç olarak kullanarak Herakles ve Argo gemicilerinin Herakleia Pontike'de başlarından geçen olayları anlatmıştır. Kısmen kendi toplumsal ve ahlaki tezlerini haklı çıkarmak kaygısı içinde Herakleia'nın panteizmi, tinselliği, süreğenliği ve ilkselliğiyle ilintili göndermelerde bulunmuştur. Bunu yaparken Hellen mitolojisinin evrensel ve edebi değerler dizgesiyle daha önceleri önem arz etmeyen bir kentin fantastik efsanevi köklerini ön plana çıkartmış ve dikişsiz, yekpare bir dokuda bunları sıkıca birbirine eklemeye gayret etmiştir.¹⁴ Yazar burada söylenece pratiğini nostaljik bir geriye bakışla bir süs ya da egzotik egzersiz olarak değil; bilakis mitolojik alegorilerden alınmış imgeleri kentin tarihsel köklerinin bütünleyici bir yönü ve işlevsel bir parçası olarak görüp şematikleştirmeye çalışmıştır. Böylelikle, belki bilerek belki de tesadüfi olarak yörenin uzak geçmişine ilgili genel kabul gören bilgileri derinleştirmiş ve köktenci bir biçimde yeniden şekillendirmiştir. Bu şekilde çağın düşünsel, tarihsel koşullarına uygun bir dille, Herakleia Pontike'nin Hellen öncesi dönemleri üzerine kanılardan, inançlardan ve boşinanlardan beslenen efsanevi bir oluşum ortaya koymuştur.¹⁵ Bu açıdan bakıldığında yazarın ele aldığı konular betimlenişlerinde tarihsel ya da zihinsel değil, fakat mitseldir ve malzemeler epik repertuar stokuna aittir.¹⁶ Herakleia Pontike'nin erken dönem tarihçilerinden Promathidas¹⁷ ve Amphitheos'a¹⁸ dair bilinenler oldukça sınırlıdır. Promathidas'tan altı,¹⁹ Amphitheos'tan bir²⁰ parça günümüze kalmıştır. Her iki yazarın fragmanlarındaki egemen ton Herakleia'nın tarih öncesi dönemlerinin düşsel derinliğine ve kentin otokton tarihine aittir.²¹ Promathidas'ın *Herakleia Üzerine* kaleme aldığı eser ayrıca Titias²² ve bir yaban domuzu tarafından vurulan Idmon²³ gibi diğer kaynaklardan tanıdığımız bölgede ikamet eden yerel kahramanların hikayelerine göndermeler yapar. Promathidas'ın hemşehrisi Nymphis de Mariandynia'lıların

¹¹ *FGrHist* 1A 31 F 1–67 'Herodoros'; ayrıca bk. *I.Heracleia Pontica* T. 5b, 815; 14.

¹² *Iul. Or.* VII. 4; 10 'Herakleios'.

¹³ *FGrHist* 1A 31 Komm. 502 'Herodoros'.

¹⁴ *FGrHist* 1A 31 Komm. 502 vdd. 'Herodoros'.

Herodoros, Herakleia Pontike teritoryumu üzerine bilgiler aktarırken, Herakles'in Kerberos'u yeryüzüne çıkardığı mağaradan [*FGrHist* 1A 31; söz konusu mağaraya Ksenophon (*Anab.* VI. 2. 2); Ovidius (*Met.* VII. str. 404–419); Quintus Smyrnaeus (*Posthom.* VI. str. 470–490) ve Eustathius (*Comm. in Dion. Per.* 787–793) değinmektedir] ve Argo Gemicileri'nin kahini Idmon ile kılavuzu Tiphys'un buradaki ölümlerinden ve mezarlarından söz etmektedir (*FGrHist* 1A 31 F 51, 54 'Herodoros' = Schol. Apoll. Rhod. *argon.* II. str. 848; 854). Ayrıca bk. *FGrHist* 1A 31 F 55 'Herodoros' = Schol. Apoll. Rhod. *argon.* II. str. 895. Daha detaylı bilgi için bk. Burstein 1976, 2 dn. 11–12; Ogden 2001, 32 vdd.

¹⁵ Bu şekilde bölgenin Bronz Çağı'ndan kalma otokton tanrıları sessizce çekip gitmeye zorlanmış; yerlerine Hellen *pantheon*'unun yeni tanrıları ve kahramanları yerleşmişlerdir.

¹⁶ Bu bakımdan Herodoros'un söylenece dünyasını bilimsel olarak tarihi temellere oturtmak ve materyal kültür kalıntılarıyla desteklemek imkansızdır.

¹⁷ *FGrHist* 3B 430. Rhodos'lu Apollonios tarafından kullanılmıştır. *FGrHist* 3B 430 Komm. 256'ya göre Promathidas, M.Ö. IV. yüzyılda ya da M.Ö. III. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olsa gerektir.

¹⁸ *FGrHist* 3B 431; *FGrHist* 3B 431 Komm. 258'e göre Amphitheos, M.Ö. IV. yüzyılda yaşamıştır. Ancak E. Schwartz (1894, 1963) Amphitheos'un, Hellenistik Dönem'e tarihlenmesi gerektiğini ileri sürmüştür.

¹⁹ Apoll. Rhod. *argon.* I. str. 1126–1131; II. str. 815; 844–847; 911–914; 928–929; Ath. *Deip.* II. 77 *a-b*; VII. 47 *a-c*; Steph. Byz. *Ethnika s.v.* <Γάλλος = Gallos>.

²⁰ *FGrHist* 3B 431 'Amphitheos'.

²¹ Promathidas (*FGrHist* 3B 430 F 4–5 (4)) Herakleia Pontike yakınlarında Orpheus'un lirini adadığı mevkiyi lokalize etmeye çalışmaktadır.

²² *FGrHist* 3B 430 F 1 (1) 'Promathidas'. Herakleia Pontike'de sözü edilen otokton kahramanların önemine ilişkin olarak ayrıca bk. *FGrHist* 3B 430 Komm. 257 'Promathidas'.

²³ *FGrHist* 1A 31 F 50 'Herodoros' = *FGrHist* 3B 430 F 2 (2) 'Promathidas' = *FGrHist* 3B 432 F 15 (7) 'Nymphis'. Ayrıca bk. *FGrHist* 1A 31 F 51 'Herodoros'; Schol. Apoll. Rhod. *argon.* II. str. 815; 848.

yerel festivallerinde su almaya giden ve bir daha geri dönmeyen otokton kahramanları Bormos hakkında söyledikleri şarkıya değinir (*FGrHist* 3B 432 F 5b (9) ‘*Nymphis*’ = Ath. *Deip.* XIV. 619 f; ayrıca bk. Poll. *onom.* IV. 54 ‘*Bormios*’). Konu pekçok bakımdan Hylas’ın hikayesiyle örtüşmekte olup bir replika/adaptasyon izlenimi uyandırmaktadır (ayrıca bk. Theokrit. *Id.* XIII.). Aynı şekilde söz konusu sözlü geleneğe ait diğer bir yorum Herakleia’lı tarihçi Domitius Kallistratos’un Herakleia Pontike üzerine kaleme aldığı çalışmasında kentin yerel kahraman ailelerine dair çıkardığı soyağaçlarıyla da örtüşmektedir. Bu durum ayrıca Anadolu sahillerindeki birçok kentte izlenebildiği üzere kahramanların yaşadığı müphem, uzak ve puslu geçmişten şanlı atalar bulup çıkartma alışkanlığıyla bağlantılandırılabilir. Zira Kallistratos’tan (*FGrHist* 3B 433 F 3) öğrendiğimize göre, Mariandynia’lıların üzerine ağıt yaptıkları Bormos, Titias’ın çocuklarından biridir.²⁴

Dolayısıyla tarih ve coğrafyayla katışan imgesel bilgiler kentin söyleneceye dayalı bulanık geçmişine ait uzamını aydınlatmak üzere boşınanlardan ve sözlü tarihten beslenen olağanüstü kurmacalar yaratılarak türetilmiş izlenimi uyandırır. Metinlerdeki jeografi ile etnografiye ilişkin çeşitli yorumların yapılabileceği ağı imleyen bir dizilim içerisinde bazen değişik biçimlerde ele alınmış propaganda, sembolizm, sansasyon ve söylenceleri ayırt etmek güçtür. Bu türden yazınsal biçimlerde izlenebildiği üzere estetik düzlem hariç, imge dağarcığını bir pespektif içinde çoğaltarak sürdürüyormuş gibi görünen ve gerçekliğe uzanımı olmayan bir boyutta ele alınmışlardır. Diğer bir deyişle tutarlı bir kronolojik çerçeve içermemektedir. Bu da konuyu efsane ile tarih arasındaki sınıra götürür. Yine de fragmanlar iyice özümşenerek her yönüyle değerlendirildiğinde, genel itibariyle Herodoros’un efsane külliyatından esinlendikleri izlenimi uyanır.²⁵ Böyle bir tasavvur bazı yönleriyle Paphlagonia Bölgesi’nde yaygınlaştırılmaya çalışılan söylenece pratiğini, güçlü bir yerel kimliğe sahip olup yavaşça evrilen Herakleia’daki yerli kültürün, Hellenlerle giderek artan dış temasları ve etkileşimleri sonucunda, uzak geçmişlerini kendilerine özgü şekilde uyarlama çabası olarak değerlendirilebilir. Eğer bu durum gerçekse, Herakleia’lıların Hellenlerle ortak kültürün en temel unsurlarını, en kolay şekilde – mitolojiyle – yaratma gayretlerinin ürünü olan ozmotik temasa delalet eder ve kesinlikle rastlantısal değildir.²⁶

²⁴ Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Schol. Aes. *Pers.* str. 938–940; *FGrHist* 3B 432 F 5a (9) = Schol. Apoll. Rhod. *argon.* II. str. 780–783b; *FGrHist* 3B 432 Komm. 263 ‘*Nymphis*’; *FGrHist* 3B 433 F 2 (2) ‘*Domitius Kallistratos*’ = Schol. Apoll. Rhod. *argon.* II. str. 1126–1131a; *FGrHist* 3B 433 Komm. 266 ‘*Domitius Kallistratos*’; ayrıca bk. Clarke 2008, 197 vd.; Heinemann 2010, 16; 247 vdd.

Antikitede mitolojik karakterlerin birçoğu yazılı anlatıların kahramanı olmuşlardır. Aynı şekilde başarılı soylu kimseler, edebi karakterler ve dinsel varlıklar da çoğu zaman sözlü anlatıların efsanevi motifleri halini almışlardır. Bu bakımdan efsane ile tarih arasındaki sınır çoğu zaman belli değildir.

²⁵ *FGrHist* 1A 31 F 49–50; 54 ‘*Herodoros*’ = *FGrHist* 3B 432 F 4 (5); 15 (7); 16 (8) ‘*Nymphis*’; *FGrHist* 1A 31 F 50 ‘*Herodoros*’ = *FGrHist* 3B 430 F 2 (2) ‘*Promathidas*’. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Burstein 1976, 2.

Bu açıdan bakıldığında Herakleia’daki yerel tarihyazımı kentin uzak geçmişine dair dar görüşlü birçok hikaye barındırır görünmektedir. Bununla birlikte burada dikkat edilmesi gereken nokta söz konusu fragmanların günümüze *Scholia in Apollonium Rhodium*’un *Argonautica* (1126–31a) adlı mitoloji eseri sayesinde ulaşmış olmasıdır. Bu bakımdan Herakleia Pontike’li tarihçilerin eserleri Rhodos’lu Apollonios tarafından kendi çalışmasına uydurulmak amacıyla gerçek anlamından sapıtılarak bilinçli olarak çarpıtılmış olabilir. Zira konu Hellen yazarlarının sevdiği uzak diyarlara yolculuk sırasında başlarından geçen bir maceradan ibarettir. Ayrıca bk. Clarke 2008, 198; Heinemann 2010, 16 vd.

²⁶ Efsaneler ve bu kahramanların yaşadığı varsayılan uzak geçmişe ilişkin spekülasyonlar, sözlü geleneğin ürünü olduklarında doğaları gereği karmaşık ve çelişkilidir. Bununla birlikte özellikle Arkaik ve Klasik dönemlerde Akdeniz ve Karadeniz sahillerindeki birçok kent uzak atalarını tanımlamak amacıyla bir dizi hatalı etimoloji ve fantastik kurgu üreterek saplantılı bir şekilde kökenlerini Hellenlere bağlama konusunda adeta birbirleriyle yarışır hale gelmişlerdir. Zira kolonilerdeki topluluklararası evlenmeler, *metoikos*’lar, tacirler ve diğer temaslarla kentlerin nüfusları zamanla karma bir hal almıştı. Diğer bir deyişle, artık Karadeniz halkları Hellen dünyasının mitleri ve dini fikirlerinden beceribildiklerini senkretize etmeye beceremediklerini ise, sahiplenmeye başlayarak ortak bir kimliğe dair güçlü referanslar ürettiler.

Herakleia Pontike’li üçüncü tarihçi Nymphis hakkında öncüllerine nazaran daha çok şey bilinmektedir. Suda’ya (v. 598 s.v. <Νύμφις = *Nymphis*>) göre, Ksenagoras’ın²⁷ oğludur. Eserlerini, M.Ö. III. yüzyılda kaleme almıştır. Tarihçiliğinin yanı sıra, Herakleia Pontike’nin önde gelen devlet adamlarından biridir. Ancak Herakleia tiranı Klearkhos ya da ardıllarının baskı ve zulüm rejimine dayanamayarak özgürlüğü uğruna sürgünlüğü köleliğe yeğlemiş ve vatanından ayrılmıştı. Bununla birlikte, M.Ö. 281 yılında kendisiyle birlikte kenti terk etmek zorunda kalanlara öncülük ederek Herakleia’ya gelmiştir. Geride kalan diğer sürgünleri de vatanlarına dönmeye teşvik etmiştir. Eğer ailelerinin ellerinden alınmış olan mal/mülklerinin kendilerine iade edilmesi hususunda sorun yaratmayacaklarını garanti ederlerse, kentlerine geri gelmenin gayet basit ve güvenli olduğunu göstermiştir. Bu şekilde diğer sürgünleri kolaylıkla ikna etmiştir.²⁸ Böylelikle, M.Ö. III. yüzyılın ikinci yarısına kadar Herakleia Pontike’nin yönetiminde aktif bir rol oynamıştır. Yaşamının geri kalanını bir yandan politik fikirlerinin savunuculuğunu yaparak diğer taraftan da tarihyazımına ağırlık vererek geçirmiştir.

Nymphis bildiğimiz kadarıyla iki tarih eseri kaleme almıştır.²⁹ Bunlardan birincisi: Büyük İskender, Halefleri ve Ardıllarının tarihini anlatan kapsamlı bir çalışmadır. Yirmi dört kitaptan oluşan bu eserin hemen hemen tamamı kaybolmuştur.³⁰ Günümüze sadece Kızıldeniz’deki (Arabistan ve Mısır sahillerindeki) zehirli yılanların ve deniz kaplumbağalarının boyutlarını anlatan bir fragman kalmıştır.³¹ Bununla birlikte, Nymphis’in diğer eseri olan Herakleia Pontike üzerine kaleme aldığı on üç kitaptan oluşan incelemesi ‘*Peri Herakleias*’, kısa süre içinde kent tarihini anlatan standart bir eser kabul edilmiştir.³² Söz konusu çalışmadan günümüze on altı fragman ulaşmıştır. Bunların büyük bir kısmının önemli ölçüde Rhodos’lu Apollonios,³³ Memnon³⁴ ve Athenaios³⁵ tarafından kaynak olarak kullanıldığı savlanabilir.³⁶

²⁷ M.Ö. IV.–III. yüzyıllarda yaşadığı düşünülen Ksenagoras, büyük bir ihtimalle Nymphis’in babasıdır. *Kronoi*’un (Zamanlar) yanı sıra *Nesoi* (Adalar) üzerine bir kitap kaleme almıştır. Günümüze çalışmalarından otuz dört fragman ulaşmış da olsa, konu çeşitliliği bakımından içinden bazılarının hangi esere ait olduğu tahmin edilememektedir (*FGrHist* 2B 240 T 1–2; F 1–34 ‘*Ksenagoras*’). Bu yüzden söz konusu kitaplardan başka eserler de yazmış olabileceği yönünde savlar mevcuttur. Her ne kadar Ksenagoras’ın çalışmaları günümüze parçalar halinde kalmış olsa da Kıbrıs’ın daha önceki isminin Kerastia olduğunu ifade etmesi (F 26) ve Euböia yakınlarındaki Oinoi (F 31) Adası’nın isminin etimolojisine ilişkin sunduğu veriler dikkate değerdir. Bununla birlikte *Kronoi* adlı eserine ait fragmanlar maalesef kronografin olayları nasıl tarihlendirdiği konusunda fikir yürütmemize imkan tanımamaktadır. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Clarke 2008, 59.

²⁸ Memnon XI. 3.

²⁹ *FGrHist* 3B 432 T 1–4 ‘*Nymphis*’. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. *FGrHist* 3B 432 Komm. 258; Laqueur 1937, 1608 vdd.; Desideri 1967, 395 vdd.

³⁰ *FGrHist* 3B 432 T 1 (III 12) ‘*Nymphis*’ = Suda v. 598 s.v. <Νύμφις = *Nymphis*>.

³¹ *FGrHist* 3B 432 T 1 17 (20) ‘*Nymphis*’ = Ael. *Anim.* XVII. 3; *FGrHist* 3B 434 F 17 ‘*Memnon*’.

Bu bakımdan Nymphis’in de aynı Giritli Nearkhos tarzı bir gözlemci olduğu varsayılabilir. Zira amiral Nearkhos, İskender ve seferleri üzerine kaleme aldığı eserinde ister maymun, ister kaplan, ister nehir olsun garipsediği herşeyi kayda geçirmişti.

³² Suda’ya (v. 598 s.v. <Νύμφις = *Nymphis*>) göre Herakleia Pontike Tarihi, İskender’in halefleri ve onların selefleri zamanından başlayıp Herakleia’da seksen dört yıl süren tiranlık rejiminin sonuna (M.Ö. 280) ve Mısır kralı Ptolemaios III. Euergetes’in M.Ö. yak. 246 yılında tahta çıkışına kadarki olayları konu alır (*FGrHist* 3B 432 T 1 (III 12) ‘*Nymphis*’).

³³ *FGrHist* 3B 432 F 3 (2) ‘*Nymphis*’ = Apoll. Rhod. *argon.* II. str. 729–735; F 14 (3) = *argon.* II. str. 786–787. *Scholia in Apollonium Rhodium, Argonautica* için ayrıca bk. *FGrHist* 3B 432 F 3 (2); 4 (5); 5 (9); 8 (14); 11 (18); 12 (6); 13 (19); 14 (3); 15 (7); 16 (8) ‘*Nymphis*’. Söz konusu parçaların 11 ile 16 arasında Karadeniz’in güneyindeki Bebyria’lılar, Mygdonia’lılar ve Mariandynia’lılar gibi bazı kavimler ile Bithynia ve Paphlagonia, Phrygia gibi bölgelerin, tarihsel coğrafyasına, mitolojisine ve tarihine ilişkin göndermeler yer almaktadır. Apollonios’un Nymphis’ten yararlandığı kısımlara ilişkin daha detaylı bilgi için bk. Desideri 1967, 380 vdd.; Heinemann 2010, 196 vdd.

³⁴ *FGrHist* 3B 432 F 10 (16) ‘*Nymphis*’ = *FGrHist* 3B 434 F 4.7 ‘*Memnon*’; *FGrHist* 3B 434 Komm. 269 vd. ‘*Memnon*’. Ayrıca bk. Memnon VII. 3; XVI. 3. Daha detaylı bilgi için bk. Heinemann 2010, 109 vdd.

Nymphis’in altıncı kitabından alıntı yapan Athenaios,³⁷ Plataia’da Mardonios’u yenen Kleombritos oğlu Pausanias’ın ruh halini şu şekilde betimliyordu: Pausanias, Sparta yasalarına karşı gelerek ve kibirle şişinerek yaşamını Byzantion’da sürdürürken,³⁸ M.Ö. yak. 476 yılında Karadeniz’in ağzında 12 tanrıya tunçtan yapılmış bir üçayak üzerinde gene aynı metalden yapılmış bir *krateros* (kazan) adadı. Yaklaşık 100 *amphora*’yı kolayca içine alacak büyüklükteki kazanın üzerine zevkten ve kibirden kendinden geçmiş bir halde, mağrur şekilde, şu epigramı yazdırmaya cesaret etti:³⁹ *Geniş topraklı Hellas’ın hakimi Eski Herakles soyundan, Kleombrotos’un oğlu, Lakedaimon soylu Pausanias, yiğitliğinin bu anıtını, Efendi Poseidon için, Pontos Eukseinos’un üzerine dikti”.*

Nymphis ve Memnon’un eserlerinden günümüze ulaşan fragmanlar bu çalışmaların birer kronikten ziyade tematik tarihyazımı olduklarını ortaya koymaktadır. Zira yazarlar eserlerini kaleme alırken zamandizinsel bir düzen kabul etmişlerdir. Bazen olayları göreceli kronoloji kullanarak bazen de Hellen ve Yakın Doğu tarihindeki önemli kişiler ve krallarla *synkronize*leş zamanlı göstererek tarihlemişlerdir.⁴⁰ Olaylar zincirini *annalistik*⁴¹ doktrinden ziyade, bunlara yol açan nedenleri, koşulları geniş bir perspektif içinde ele almışlar ve mantık süzgecinden geçirerek sentezlemişlerdir. Yazarların yaşadıkları çağlarıyla ilişkileri eserlerinde organik ve kopmaz bir bütünlük teşkil etmektedir. Nymphis ve Memnon, her ne kadar konularını kent tarihiyle sınırlamış da olsalar, eserlerini Anadolu ve Akdeniz Tarihi çerçevesinde dönemin çorak formalizimleri ve görelilikçilerinden daha canlı ve dikkate değer bir şekilde Herakleia Pontike bakış açısıyla aksettirme gayreti içinde olmuşlardır.⁴² Bunu yaparken sıradan kent tarihi gibi dar bir araştırma alanının kapsayıcılığı ve merkeziliğinin hem fikir hem de uygulama düzeyinde dışına yönelerek yerel ve bölgesel tarihyazımında Anadolu ile Akdeniz Havzası (Roma) Tarihi’ni de hesaba katmışlar ve tarihteki bütünlük duygusunu güçlendirmişlerdir.

³⁵ *FGrHist* 3B 432 F 5b (9) ‘*Nymphis*’ = Ath. *Deip.* XIV. 619 f–620 a; F 9 (15) = XII. 536 a–b; F 10 (16) = XII. 549 a–d. Ayrıca bk. *FGrHist* 3B 432 F 18 (17) ‘*Nymphis*’ = Ath. *Deip.* XIII. 596 e.

³⁶ Bunun yanı sıra Nymphis’in çalışmaları, Suda, (*FGrHist* 3B 432 T 1 (III 12) ‘*Nymphis*’); Byzantion’lu Stephanos, (*FGrHist* 3B 432 F 1 (1)–2 (4) ‘*Nymphis*’); Plutarkhos (*FGrHist* 3B 432 F 7 (13) ‘*Nymphis*’) ile diğer kaynaklar – *FGrHist* 3B 432 F 6 (12)–19 (10) – tarafından da temel eser olarak kullanılmıştır.

³⁷ *FGrHist* IIIB 432 F 9 (15) ‘*Nymphis*’ = Ath. *Deip.* XII. 536 a–b. Daha detaylı bilgi için bk. Müller 1990², 78; Heinemann 2010, 24 vdd; 215; Arslan 2010, 80 vdd.

³⁸ Aynı Pausanias, Byzantion’dayken kentin ileri gelenlerinden birinin Kleonike adlı kızını kazayla (kasten?) öldürür (Plut. *mor.* VII. 555 c: *De Sera Numinis Vindicta* 10; Paus. II. 17. 8). Plutarkhos’un birçok kişiden dinlediği bu öyküye (*Kim.* VI. 4–6; *mor.* VII. 555 c: *De Sera Numinis Vindicta* 10; ayrıca bk. Paus. III. 13. 9) göre, bundan sonra genç kız her gece Pausanias’a hayalet biçiminde görünmeye ve öfkeyle onu azarlamaya başlar. Bu duruma bir süre katlanan Pausanias, Byzantion’dan kovulmasının ardından Herakleia Pontike’deki kehanet merkezine gider. Burada biliciye başvurarak Kleonike’nin ruhunu çağırır. Ondan artık kendisine karşı öfkesini bir kenara bırakmasını ister. Ruh ise, üstü kapalı bir cevap verir: “*Yakında Sparta’ya varınca, dertleri sona erecektir*”.

³⁹ *FGrHist* IIIB 432 F 9 (15) ‘*Nymphis*’ = Ath. *Deip.* XII. 536 b.

Herodotos (IV. 81), Kleombrotos oğlu Pausanias tarafından boğazın ağzında tanrılara armağan ettiği bronz kazandan altı kat daha büyük olan bir kazanın Borysthenes (Dinyeper) ile Hypanis (Bug/Bog) arasında Eksampaio adlı bir yerde olduğunu ifade ederek söz konusu sunuya değinir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Müller 1990², 78.

Pausanias, Plataia ve Salamis zaferlerinden sonra, Delphoi’da Apollon onuruna adanan *tripodes* = üçayak üzerindeki kazana *hybris*’ine işaret edecek benzer bir epigram yazdırtmıştı (Dem. *Neaer.* LIX 96–97 [1377–1378]). Söz konusu epigram “*Hellenlerin önderi Pausanias, Med ordusunu yok ettikten sonra, bu anıtı Phoibos’a adadı*” şeklindeydi. Hdt. IX. 81; Thuk. I. 132; Plut. *mor.* XI. 873 c: *De Herodoti Malignitate* 42; Paus. III. 8. 2; *Anth. Graec.* VI. 197.

⁴⁰ Nymphis’in eseri üzerine F. Jacoby’nin yorumları ve tamamlamaları için bk. *FGrHist* 2B 432 Komm. 260 ‘*Nymphis*’; Nymphis’in eserinde kullanılan *synkronik* tarihleme sistemine ilişkin olarak ise, bk. *FGrHist* 3B 434 F 1.4; 2.5 ‘*Memnon*’; Yarrow 2006, 131 dn. 9.

⁴¹ Olayları kronolojik olarak yıl yıl kaydetme sistemidir. Antikçağ tarih yazarlarının çoğunluğunda görüldüğü üzere olayların yıllar silsilesi şeklinde düzenleyerek yazılması genel olarak esere kesik ve düzensiz anlatım biçimi kazandırır.

⁴² *FGrHist* 3B 432 F 7 (13); 9 (15) ‘*Nymphis*’; *FGrHist* 3B 434 F 4 ‘*Memnon*’; ayrıca bk. *FGrHist* 3B 434 Komm. 273 ad F 4 ‘*Memnon*’.

Nymphis'in eseri genel kavramı açısından kusursuz olmakla birlikte, uygulama açısından yetersizdir. Zira kullandığı kaynaklar sınırlıdır. Kaynak derlemesinde ve yorumlamasında seçici davranmıştır. Herakleia Pontike'nin erken dönemlerini işlediği bölümleri genel olarak Herodoros gibi kendisinden önceki – Herakleia Pontike'li – yazarlardan derleyerek ve sentez yaparak oluşturduğu görülür.⁴³ Bu yüzden Hellen ve Roma tarihçilerinin büyük bir çoğunluğu gibi, Nymphis de kendi dönemini anlattığı bölümleri bakımından birincil önem arz etmektedir.

Nymphis'in eserinden günümüze ulaşan parçalar, yazarın olayları sempatic ve destekçisi olduğu politik görüşü çerçevesinde değerlendirdiğini göstermektedir.⁴⁴ Yazar her ne kadar olguları bilinçli şekilde gözlemlemiş olsa da sürgünde geçirdiği uzun yıllar onu karamsar kılmış ve tiranlık rejimine karşı objektif ve nesnel olmasını engellemiştir. Bu bakımdan olayları aktarırken kendi siyasi eğilim ve yorumlarını eserinde partizanca savunmaktan geri kalmamıştır. Özellikle, M.Ö. 364–280 yılları arasında kalan seksen dört yıllık bir süreyi konu edinen bölümlerde bütün olarak Herakleia'nın yönetiminde birçok şeyin yanlış gittiğinin altını çizmek istemiştir. Kentte süregelen sınıf mücadelesini ve sosyal gerilimleri toplumsal huzursuzlukla kol kola giden ekonomik çöküntüyü, kaotik akıldışılığın korkunç olaylara yol açtığı sıkıntıları dile getirmeyi kendine görev edinmiştir. Bu noktada yazarın düşünümsel zihninde tiranlık rejimine karşı güçlü bir radikal anti-otoriter muhalefet damarı bulunduğu gözlemlenir. Öyle ki, tiranların kent üzerinde kurdukları yönetimin betimlendiği söz konusu bölümlerde anlatının ne oranda tarihsel bir gerçeklik barındırdığı ve ne kadarıyla yazarın muhalif/devrimci görüşlerini yansıttığının tespiti güçtür. Çünkü gerek ekonomik gerekse ideolojik bakımdan oldukça yıpranmış aristokratik çevrelerle tiranlık rejimi arasında kalan halkın sosyal bunalımların yarattığı destabilize ortamın kentte hüküm sürdüğü düşünülmektedir. Burada kompozisyonlu bir anlatı modeli veya dramatik bir etki yaratmak uğruna gerçekliğin, fantezinin ve felsefenin karmaşık bir birleşimi olarak olayların abartılmış ya da gereken yerlerde kasıtlı olarak kaynakların çarpıtılmış olabileceğinin göz önünde bulundurulması gerekir. Şurası kesindir ki, – eğer bu psikoanalitik eleştiri gerçekse – burada artık bilimsel yöntemden uzak öznel yargı vardır ve teorik inandırıcılıktan yoksundur. Bu da Nymphis'in bakışındaki kör noktayı oluşturur. Bu paradigma, modern tarihçiler açısından onun Herakleia Pontike Tarihi'nin anılan sürecine ilişkin anlatılarını ve diyalogik nosyonunu büyük bir titizlik içerisinde gözden geçirmeyi gerekli kılar.⁴⁵

Herakleia Pontike'nin diğer bir tarihçisi olan Domitius Kallistratos hakkında bilinenler oldukça sınırlıdır. Nymphis'ten yaklaşık iki yüzyıl sonra, M.Ö. I. yüzyılda yaşadığı sanılmaktadır.⁴⁶ Herakleia Pontike

⁴³ *FGrHist* IA 31 F 49 'Herodoros' = Schol. Apoll. Rhod. *argon*. II. str. 752; *FGrHist* 3B 432 F 4 (5)–5 (9); 14 (3) 'Nymphis' = Schol. Apoll. Rhod. *argon*. II. str. 786–787a; ayrıca bk. *FHG* II. fr. 15; 49 'Herodoros'.

Nymphis'ten günümüze ulaşan fragmanlar yazarın derin entelektüel birikimine ışık tutmasının yanı sıra başka kitaplar da kaleme almış olabileceğine işaret etmektedir. Bunlardan biri yazarın Ksanthos'luların tarlalarını zarara uğratan yaban domuzunu öldüren Bellerophon'tes'le ilintilidir. Kahramanın daha sonradan kent sakinleriyle yaşadığı anlaşmazlık ise, Lykia'luların neden soy çizelgelerini annelerinin adlarını baz alarak oluşturduklarını imleyen anaerkl toplum anlayışlarının kökenini anlatan söylenceye ilişkin bir göndermedir (*FGrHist* 3B 432 F 7 (13) 'Nymphis'; ayrıca bk. Hdt. I. 173; Plut. *mor.* III. 248 d: *De Mulierum Virtutes* 9). Yazarın diğer bir kitabına/kitaplarına ait olabilecek parçalar ise, *FGrHist* 3B 432 F 18 (17) 'Nymphis' = Ath. *Deip.* XIII. 596 e ile *FGrHist* 3B 432 F 19 (10) 'Nymphis' = *Etym. Magn.* s.v. Γάργαρας = *Gargaros* maddesidir.

⁴⁴ Nymphis, tiranlık rejiminin ve despotların en ateşli düşmanlarından biridir. Doğal olarak eserinde tiranların yaptığı işleri elinden geldiği ölçüde karalamaktadır. Nymphis'in tiranlığa ve despotlara karşı belirli fikirlere eğilimli, önyargının rasyonalizasyonu olan olumsuz görüşü, kuşkusuz bir tarih yazarında bulunması gereken tarafsızlıkla bağdaşacak bir tutum değildir. Bu bakımdan tarihçi paradigmatic model uyarınca söz konusu pasajları kullanırken konuyu iyice özümseyene kadar her yönüyle analiz etmek ve önyargıların yol açtığı zararları dikkate almak zorundadır (Desideri 1967, 366 vdd.; Burstein 1976, 3 dn. 22; Saprykin 1997, 13 dn. 43). Herakleia Pontike'ye ilişkin kaynakların derlemesi ve *testimonia*'sı için ayrıca bk. Jonnes – Ameling 1994, 51 vdd.

⁴⁵ *FGrHist* 3B 434 F 1.1; 2.1; 7.4 'Memnon'; ayrıca bk. Laqueur 1926, col. 1100.

⁴⁶ *FGrHist* 3B 433 F 1–9 'Domitius Kallistratos'. Domitius Kallistratos'un yaşadığı yüzyıla ilişkin olarak ayrıca bk. *FGrHist* 3B 433 Komm. 265; Saprykin 1997, 13. P. Desideri (1970–1971, 495 vd.) ise, Kallistratos'un M.Ö. II. yüzyılda yaşadığını ileri sürmektedir. Ayrıca bk. Heinemann 2010, 239 vdd.

üzerine yazdığı tarih eserinden günümüze dokuz fragman kalmıştır. Söz konusu parçalardan eserin en azından yedi kitaptan oluştuğu ve Herakleia Pontike’nin efsanevi kuruluşunu oldukça titiz bir şekilde irdelediği görülmektedir.⁴⁷ Anlaşıldığı kadarıyla eserinde kentin uzak geçmişini yeni bir biçimde kavrama uğruna değerli bilgiler ortaya çıkarmaya çalışan gelenekçi bir yaklaşım sergiler. Diğer bakımlardan Domitius Kallistratos’un kişiliği ve tarihçiliği hakkında fikir yürütmek oldukça güçtür. Zira fragmanların yedi tanesi Byzantion’lu Stephanos’un *Ethnika*⁴⁸ adlı ünlü coğrafya sözlüğü vasıtasıyla günümüze ulaşmıştır. Ayrıca yazarın gerek Rhodos’lu Apollonios’un *Argonautika*⁴⁹ adlı mitoloji eserinden gerekse Aiskhylos’un *Persai*⁵⁰ adlı tragedyasından etkilenecek kaleme aldığı fragmanları bulunmakla birlikte genel itibarıyla oldukça sınırlı bilgiler vermektedir.

Herakleia Pontike’nin son tarihçisi Memnon’un doğumuna, yaşamına ve kişiliğine ilişkin bilgilerimiz yok denecek kadar azdır. Ne Photios’ta ne de eserin günümüze ulaşan parçalarında yazara ve yaşadığı döneme ait herhangi bir bilgiye rastlanmaz. Günümüz araştırmacıları Memnon’un eserini stil-kritik ve kültürel bakımlardan ele alıp ritim, üslup ve vizyon açısından inceleyerek onun görece bir zamandizin içerisine yerleştirilebileceğini varsaymaktadırlar. Bu hipotezlere göre, Herakleia Pontike Tarihi adlı eserde izlenen Hellenistik metotlar, özellikle de, çalışmanın otokton bir kronik olarak kaleme alınmış olması yapıtın Caesar ile Hadrianus dönemleri arasında;⁵¹ muhtemelen M.S. I. yüzyılda yazıldığı yolunda uygun ipuçları sunmaktadır.⁵²

Memnon’un Herakleia Pontike Tarihi adlı çalışması, M.S. IX. (M.S. yak. 810–yak. 893) yüzyılda yaşamış Konstantinoupolis *patriarkhes*’i Photios’un *Bibliotheka* ya da *Myriobiblon* olarak adlandırılan eserinde yaptığı özet sayesinde günümüze ulaşmıştır. Bu anısal yapıt, esas itibarıyla biçimini, biçimini ve yönelimini Photios ile kardeşi Tarasios arasındaki gayri resmi mektuplaşma fikrinden devşirmiştir. Photios Araçlarla anlaşma yapmak üzere Byzantion’dan ayrılırken kardeşi Tarasios ondan okuduğu kitapların birer özetini kendisine göndermesini rica etmiştir. Bunun üzerine Photios, tıpkı bir kitap eleştirmeni gibi,⁵³ tarih, felsefe, hitabet, tarihi coğrafya, gramer, doğa tarihi, roman, hekimlik gibi birçok değişik ko-

⁴⁷ F. Jacoby’nin (*FGrHist* 3B 433 F 1–3 ‘*Domitius Kallistratos*’) yayınladığı fragmanlar Domitius Kallistratos’un Herakleia Pontike Tarihi’ni yazarken en azından ilk iki kitabını kent ve teritoryumunun mitolojisini anlatmaya ayırdığını göstermektedir.

⁴⁸ Steph. Byz. *Ethnika s.v.* <Αρκιρόεσσα = *Arkipoessa*; Μόκατα = *Mokata*; Ὀδιούπολις = *Hodioupolis*; Ὀλύμπη = *Olympe*; Τάφραι = *Taphrai*; Ὑπιος = *Hypios*; Ψίλιον = *Psilion*>.

⁴⁹ Apoll. Rhod. *argon*. I. str. 1126–1131.

⁵⁰ Aiskh. *Per*. str. 940.

⁵¹ Memnon’un *Herakleia Pontike Tarihi*’nin on altıncı ve günümüze ulaşan son kitabı Caesar’ın Küçük Asya’ya gelişiyle, M.Ö. 47 yılında noktalanmaktadır. Metnin devamının olmaması, konuya ilişkin yapılacak yorumların bir nesnesinin bulunmayacağı ve metinsel strateji bağlamında odaklanacağı bir olgunun olmayacağı anlamına gelmez. Memnon’un eserinin devam edip etmediği kesin olmamakla birlikte bazı modern bilim adamları yapıttaki olayların kronolojik gelişimine ve yazım stiline bakarak Memnon’un M.S. II. yüzyılda yaşadığını savlamaktadırlar (Laqueur 1926, col. 1099; McDonald 1950², 556; Henry 1965, 177). S. M. Burstein’a (1976, 3 dn. 27) göre, M.S. II. yüzyılda Herakleia’nın ekonomik gücünün ve zenginliğinin artması; ayrıca ikinci sofist hareketin hız kazanması, kentlerin yerel tarihlerine olan ilgiyi çoğaltmıştır. Bu bakımdan Memnon’un bu çalışması Burstein’a (*loc. cit.*) göre, büyük bir olasılıkla M.S. II. yüzyılda kaleme alınmış olsa gerektir. Ayrıca bk. ve krş. Saprykin 1997, 15; Chaniotis 2005, 217; Yarrow 2006, 355 vd.; 357.

⁵² *FGrHist* 3B 434; Komm. 267–283; Janke 1963, 7 vdd.; 11; Bittner 1998, 4; Dueck 2006, 45 dn. 12–13; Yarrow 2006, 355 vdd.; Arslan 2012, 388.

⁵³ Photios’un eseri Doğu Roma İmparatorluğu zamanında kaleme alınmış tek antikçağ edebiyat tarihi antolojisi olma vasfını taşımaktadır (ayrıca bk. Diller 1962, 396). Bu yönüyle çalışma temelde bir derlemedir. Zahmetli bir okuma, değerlendirme, yorumlama ve gözden geçirme etkinliğinin ürünüdür. Törenselleştirilmiş sahiptir. Gene de yapıt önemli bir kitap olmanın ağırlığını taşır ve alanının teamüllerinin dışına çıkar. Bununla birlikte Photios kendisini bir eleştirmen ve yorumcu olarak görmemiştir. Zira onun amacı okuduğu kitapların özetini kardeşi Tarasios’a göndererek onu bilgilendirmektir. Ancak Photios okunurken ortaya çıkan sadece yazarın kuramsal yorumları ve yargıları olmayıp, Hellen ve Latin yazarları üzerine sağduyulu eleştirilerdir. Aslına bakılırsa burada yazarın yaptığı belleğinde kalmış

nuda 122; teoloji alanında ise, 158 tane olmak üzere toplamda 280 adet kitabın özetini çıkartarak kardeşine göndermiştir.⁵⁴ Uzam, zaman ve kültürel bakımlardan bitmek tükenmek bilmeyen zenginliğe sahip bu geniş eser külliyyatını mektuplarında pedagojik bir uygulama haline getirerek, kardeşine yönelik didaktik sunumla aktarmıştır. Bunu yaparken özgün metinler açılımı, derleme, revizyon ve özetleme aracılığıyla sunulmuştur. Aslına bakılırsa bu mektuplar yayımlanmak üzere hazırlanmamış olsa gerektir. Zira, Photios'un da dürüst bir şekilde itiraf ettiği gibi, bu özler bazen oldukça acele bir şekilde ve aklında kaldığı kadarıyla kaleme alınmıştır. İçeriği ve düzenlenmesi bakımından sistematik bir yöntem izlemez. Photios'un entelektüel eğilimine ve disiplinlerarası geniş ilgi alanına göre seçilir. Bu bakımdan yer yer mantık çerçevesinden ayrıldığı görülür. Hatta yazar kendini on altı kez daha önceden ihtisar ettiği bir kitabın özetini tekrar çıkarırken bulmuştur.⁵⁵

Yazarın farklı dönemler ve çeşitli kültürlerin metinlerine çok özgül türde bir sempati beslediği, kuramsal açıdan işlerlikli bir edebiyat fikrine ve okuma esinine sahip olduğuna dikkat çeker. Bu yönüyle yazar *magnum opus*'unda, ancak entelektüel etkinlik ve tarihsel duygudaşlık edimiyle sızılabilen antikitenin kendi zamanında erişilebilir eserlerinin panoramik bir serimini resmeder. Gene de kitapların konuları/dönemleri ve temaları da bazen rastgele seçilmiştir. Bu yapıtlar arasında hem pagan hem de Hristiyan yazarların ürünlerini bulmak mümkündür. Tanıtılan eserlerin sınırlı kısmı Klasik Dönem (M.Ö. V.–IV. yüzyıl), büyük bir bölümü, Hellenistik ve Roma dönemlerine ait olmakla birlikte Photios'un *Bibliotheka*'sının omurgasını oluşturan tarihsel yörüngeyi Doğu Roma yazın literatürü, tarih ile ilahiyat eserlerinin oluşturduğu görülür – bu özlerin büyük bir bölümü kaybolmuştur. Diğer yandan, söz konusu eserlerin her biri için eş detaya sahip özlerinin sunulmadığı da vurgulanmalıdır. Photios keskin zekası, yalınlığı ve titiz kritik yeteneğiyle eserin tınısının ne olduğuna dair öznel sezgileri sayesinde yazınsal ürünleri özleri gereği önem derecesine göre sınıflandırmış ve bize birkaç satırla yetmiş sayfa arasında değişen incelemeler bırakmıştır. Kavrayış inceliği bakımından zengin, ayrımlar bakımından zekice betimlediği eserlerin gerek temalarının farklılığı gerekse çözümlerinin niceliksel hacimleri bu resme bir çeşitleme katar.

Bu sinopsisler seçkisi içerisinde, literatürde 224 numaralı *codex* olarak bilinen özet ise, aynı zamanda bu çalışmanın konusunu oluşturan Memnon'un Herakleia Pontike Tarihi adlı eserine ayrılmıştır.⁵⁶ Photios, Memnon'un Herakleia Pontike'sini salt yerel bir tarih araştırması olarak değil; aynı zamanda Hellenistik

bilgilere dayanarak denemeci bir üslupla kaleme alınan ayrıntılı bir metin irdelemesidir. Yazar bunu yaparken, Memnon'un önsözünde ve sonsözünde görüldüğü üzere, eserin retorik üslubu ile sosyo-politik tarihinin bağlamı arasındaki ilişki hakkında akılda yer edici sistemli bir yorum becerisi sergiler. Bu bakımdan N. G. Wilson (1994, 2 dn. 2) ile bazı modern eleştirmenlerin belirttiği üzere '*Photios tarihteki ilk kitap eleştirmeni*' kabul edilebilir (ayrıca bk. Reynolds – Wilson 1991³, 321).

⁵⁴ Allen 1921, 34 vd.; Diller 1962, 390 vd. Photios özetleri konu bakımından teoloji ve bilim olmak üzere iki kategoride sınıflandırılabilir. İlk kategori ayrımı olan dini ve ahlaki metinler külliyyatı eserde önemli yer tutar ve kendi içinde ayrıntılı alttütürlere ayrılabilir. Bilimsel eser özleri ise, metinde bahsedilen disiplinler gibi doğa bilimlerinden hekimliğe kadar geniş bir yelpaze içerir. Söz konusu görev ne kadar güç, konular ne kadar karmaşık olursa olsun, Photios her şeyi açık ve akılcı bir şekilde elden geçirir. Bazen notlarla açıklar, bazen de düzenleyerek sistemli hale getirir. Geçmiş ile yaşadığı çağ arasında dolayımarda bulunur. Sonuçta aslına bağlılıkla metni serimleyerek okuyucusu için anlaşılır kılar. Bu yönden bakıldığında Memnon'un özetleyici önermeler üretmek açısından gelişkin beceriye sahip, birçok konuda entelektüel düzeyde yorum yapabilecek bir alim olduğu anlaşılır. Bu yüzden antikiteden günümüze değin onun çalışmalarının sağladığı antolojik tablo birçok öğrenci ve akademisyen için başvuru kaynağı olma özelliğini sürdürmektedir.

⁵⁵ Wilson 1994, 3.

⁵⁶ *FHG* 526–558 (Müller) = *FGrHist* 3B 434 (Jacoby); ayrıca bk. *I.Heraclea Pontica (IK 47)* 1994, 65–93; Diller 1962, 394; Henry 1965, 223–229; Bittner 1998, 162–213; Yarrow 2006, 109; Arslan 2012, 385.

Antikçağda olduğu üzere günümüzde de eleştiri ve özet çalışmalarının etkisi insanın şevkini kırarak derecede kısa sürmekte ve neredeyse hiçbir okuyucu üzerinde kalıcı bir tesir bırakmamaktadır. Bu bakımdan ancak çok az sayıda eser zamanın yokedicisi etkisine karşı koyup kalıcılışabilmektedir. Bunlar arasında türünün ilk ve özgül örneğini teşkil eden Photios'un bu anıtsal külliyyatı, kapsamı ve içeriği bakımından aralarında Memnon'un eseri de olmak üzere aksi halde kaybolacak yaklaşık 60 bilimsel ve 100 teolojik eseri şaşırtıcı bir şekilde günümüze ulaştırmayı başarabilmesiyle ayrı bir önem arz eder.

Dönem Anadolu'sunda gelişip değişen siyasi dengeleri ve politik farklılaşmaları yansıtmaması bakımından ilgi çekici bulmuş görünür. Bu ilgi, özellikle, Memnon'un konu dışına çıkararak Romalıların egemenliğini tarihsel akış süreci içinde zamandizimsel betimlemeyle izaha giriştiği bölümlerin (XXV. 2–XXVI. 4) de özete dahil etmiş olmasında belirginleşir. Belki Photios'un amacı da, tıpkı Memnon gibi, okuyucuya Herakleia Pontike tarihinde önemli bir role sahip olan Roma ve Romalıların Küçük Asya ve doğuya doğru genişleme – evrensel hegemonya? – hareketleri hakkında kısa bilgiler vermektir. Böylelikle bir bakıma Doğu Roma İmparatorluğu'nun Anadolu'daki gelişim süreci üzerine bir yandan okuyucusunu bilgilendirirken diğer yandan tarihsel bütünsellik ilkesini gözetten metodolojik bir yaklaşım benimsemiştir.⁵⁷

Photios, kardeşi Tarasios için yazdığı sunuş yazısında Memnon'un Herakleia Pontike Tarihi adlı bu titiz araştırmasını sadece dokuzuncu kitabından on altıncı kitabına kadar okunduğunu belirtmiştir. Bu bakımdan Memnon'un Herakleia Pontike Tarihi'ne ilişkin bilgilerimiz, dokuzuncudan on altıncı kitaba kadar toplam altmış bölüm çerçevesinde M.Ö. 364 yılında Klearkhos'un Herakleia Pontike'nin başına tiran olarak geçişinden M.Ö. 47 yılında Caesar ile Herakleia'lılar arasında kurulan müttefikliğe değin geçen süreçten ibarettir. Photios eserin geri kalan kısımları için ise (ilk sekiz kitabıyla on altıncı kitabından sonrası), herhangi bir şekilde eline ulaşmadığı için onlar hakkında bir fikir sahibi olmadığını belirtmiştir. Bununla birlikte, modern araştırmacılar arasında ilk sekiz kitabın, büyük bir ihtimalle Herakleia Pontike kentinin bölgenin otokton sakinleri tarafından kuruluşundan – ya da kentin Megara ve Boiotia'lılar tarafından M.Ö. yak. 560 yılında kolonize edilmesinden– başlayarak M.Ö. 364 yılına kadarki olayları anlattığı olasılığı kabul edilmektedir. Eserin tamamının on sekiz ya da yirmi dört kitap olabileceği üzerine bazı öngörüler bulunmaktadır.⁵⁸

Eser dikkatle incelendiğinde Photios'un kendi subjektif ilgisi ve anlatı modeli çerçevesinde, Memnon'un dokuzuncu kitabından on üçüncü kitabına kadarki olayları (I–VIII) ana hatlarıyla geçtiği görülmektedir. On üçüncü ve on dördüncü kitap ise (IX–XXVI), esas itibarıyla Herakleia Pontike merkezli olmakla beraber Hellenistik Dönem Anadolu Tarihi ve M.Ö. II. yüzyılla birlikte Romalıların hangi koşullarda Seleukos kralı Antiokhos III Megas'la savaşmak üzere Küçük Asya'ya geçtiklerini anlatmaktadır. Photios, bu kısımları eserin ilk bölümlerine nazaran daha detaylı bir şekilde ele almış ve M.Ö. III.–II. yüzyıl Hellenistik Dönem Anadolu Tarihi'ne ilişkin başka yerlerden öğrenemeyeceğimiz çok önemli bilgiler aktarmıştır. Ancak Photios, on beşinci kitabın ilk üç bölümü haricinde (XXVII–XXIX) eserin neredeyse tamamında (XXX–LIX) kalıcı, sağlam bir anlatı söylemi taşıyan M.Ö. I. yüzyılın ilk yarısına odaklanmıştır. Olay örgüsünü Mithradates-Roma Savaşları'na ve Herakleia Pontike'nin bu savaşlar sırasında aldığı siyasi kararların ardındaki mantığa ve oynadıkları rolün geniş örüntülü tasvirine adanmıştır.⁵⁹ Bu tasvir

⁵⁷ Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Mendels 1986, 201 vdd.; Dueck 2006, 45 dn. 9.

⁵⁸ Bu önermelerin Memnon'un üslubu incelendiğinde pek de yanlış olmadığı ifade edilebilir. Zira eserden yapılan çıkarımlar gerek Memnon'un yaşadığı döneme gerekse yapıtın M.Ö. 47 yılında sonlandırıldığı argümanına dair tatmin edici bir fikir vermez. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Dueck 2006, 45 dn. 16; Yarrow 2006, 109 vd.; Arslan 2012, 386.

⁵⁹ Gene de burada altını çizerek belirtmek gerekir ki, Memnon'un eseri bizlere, Photios'un özetlediği ölçüde aktarılmıştır. Bu bakımdan haklı olarak Photios'un Memnon'un pasajlarını istediği şekilde yönlendirmek amacıyla ya da siyasi kaygılarla konunun bağlamından ayrılmış olabileceğinden, teorilerine uygun düşmeyen bazen somut kanıtları ve hoşagitmeyen gerçekleri bir kenara bırakarak, edebiyatı yerleştirip kendine uydurarak, söylenmiş olması gerekenleri kaleme almış olabileceğinden kuşku duymak gerekir. Her ne kadar özetlenen bölümlerin başlangıç-bitiş referansları ve uzunlukları konusunda fikir sahibi olamasak da, Photios ilgisi doğrultusunda okuyucusuna devamlı bir anlatı biçimi sunmaya çalışmıştır. Yine de Photios'un, Memnon'un metnini ele alış şekli, kurguladığı yapı çeşidi, metne yayılan imge, izlek, motif türlerinin stratejik biçimlendirilmesi ve özütleme stili tutarlı değildir. Çeşitli bölümler arasında oran-orantısızlık göze çarpmaktadır (Memnon'un IX. ile XIV. kitapları arası Photios tarafından on üç sayfada özetlenmişken XV.–XVI. kitaplara on dokuz sayfa ayrılmıştır). Bazen son derece kısa telhis yoluna giderken bazen de Memnon'un özgün cümleleri ve tümceciklerini kolajlamış izlenimi uyandırmaktadır. Ayrıca bazı son derece mühim gelişmelerin hiç anlatılmadığı (Pompeius'un, Üçüncü Mithradates-Roma Savaşı ve sonuçlarından bahsedilmiştir. Bununla birlikte, Pompeius'un Pontus ve Bithynia organizasyonuna dair herhangi bir veri bulunmamaktadır); bazıları kısaca geçiştirildiği halde, daha önemsiz, ikincil derece olaylar gereğinden fazla ayrıntılandırılmıştır. Üstelik bazı fenomenler yalnızca peşpeşe sıralan-

organik bir bütün olarak iç tutarlılık, sıkı dokunmuşluk ve kesinlik bakımından diğer bölümlerden ayrılır. Gene de tarih anlayışı bakımından olay akışı bütününde Roma görüngüsü ve *polis* merkezli lokal bakış açısının panoraması ya da minyatür simgesi kabul edilebilir.

Photios sonsözünde (LX. 5–6), Memnon'un eserini beğendiğini belirtir. Memnon'un bu çalışmasını sağlam bir mantık silsilesi içinde, aşikar gerçeklere kayıtsız kalmadan, hiçbir detayı gözardı etmeksizin kaleme aldığını belirtir. Filolojik açıdan bazı yerlerde nadiren kullandığı alışılmadık, müphem ifadelerini saymazsak, genel olarak semantik anlamda anlaşılır kelimeler seçtiğini ve sade bir üslup izlediğini söyler.⁶⁰ Öyle ki, güçlü ve arı bir nesir kullanan yazar romantik unsurlara yer vererek okuyucularına keyif vermeyi düşünmez. Eser sadece Herakleia ve Hellenistik Dönem Anadolu Tarihi'ne ilişkin ilginç ayrıntılarıyla değil; aynı zamanda üslubundaki yalınlık ile içerik arasındaki uyumla da ön plana çıkmaktadır.⁶¹ Buna rağmen yazar pasajlarını yan cümle ve ortaç kullanımı bakımından zengin bağlaçlarla birbirine bağlayarak akıcı bir dil sergiler. Olay örgüsünü neden-sonuç çerçevesi içinde hiçbir detayı göz ardı etmeksizin kaleme almasını bilir. Eğer bir yerde konu bütünlüğünün dışında bir şey anlatmak zorunluysa, yazarın ancak o zaman konu dışı ifadeye gereksinim duyduğunu vurgular. Gene de ara sözle uzun süre oyalanmadığına dikkat çeker. Bilakis, gerekli şeyden kısaca söz ettikten sonra, usturuplu bir şekilde ortak dizgelere sahip metinlerden oluşan bölümlere ve asıl meselenin ana fikrine ait olay örgüsüne döndüğünü belirtir.

Sonuç olarak Herakleia Pontike Tarihi üzerine kaleme aldığı bu monografide Memnon, kentin en uzak geçmişinden başlayıp kendi yaşadığı döneme kadarki tarihini zamanda devamlılık ilkesi perspektifinde birbirini kesintisiz izleyen olaylar döngüsü içinde ele almış olsa gerektir. Bunu yaparken, büyük bir ihtimalle Nymphis ve Domitius Kallistratos başta olmak üzere, kendisinden önceki Herakleia'lı⁶² ve Hellen⁶³ tarihçilerin yazınsal birikiminden yararlanmış görünür. Bu bakımdan aynı Sicilyalı tarihçi Diodo-

makla yetinilmiş, olaylar arasındaki neden/sonuç ilişkileri üzerinde gerektiği ölçüde durulmamıştır. Daha detaylı bilgi için bk. Desideri 1967, 370 vdd; Burstein 1976, 4 dn. 30; ayrıca bk. Arslan 2007, 127 vdd.; 2012, 385 vd.

⁶⁰ Antikçağ yazarlarından günümüze ulaşan özetlerde genellikle orijinal metindeki kelimeler ile özdekiler ve yan cümleler arasında paralellik gözlemlenir. Metne ilişkin yorumlar nesnenin içeriğinden dolayı [*de re*] değil; konuya ilişkin söylenenlerden dolayı [*de dicto*] etkileşim odaklı yaklaşım olarak kabul edilip metinsel bilgilere dayandırılabilir. Ortografyada bu çeşit kanıtları şekillendiren, görünmeyen süreçleri dikkate almak her zaman önemlidir. Gene de her ne kadar özetle kullanılan dilin bir jargon oluşturulmaksızın manuskriptten alınmış olduğu farz edilebilirse de üslubun esas metinden türetildiği konusu ne dışlanabilecek ne de ampirik gerçeklik kabul edilebilecek bir kurgulamadır. Gerçekte [*de facto*] doğruyu ifade ediyor gibi görünseler de söylemde [*de dicto*] varsayımdan ibarettirler. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Yarrow 2006, 108 vd. Bununla birlikte Memnon'un çalışmasındaki yöntem ve üslup farkı I–XXV ile XXV. 2–LX'ıncı bölümleri arasında açıkça izlenebilmektedir (*FGrHist* 3B Komm. 268; ayrıca bk. Janke 1963, 136; Burstein 1976, 4 dn. 29). Bu durum Memnon'un kullandığı antik yazarların ve dönemlerinin farklılığından kaynaklanıyor olsa gerektir. Ayrıca bk. Saprykin 1997, 13 dn. 44.

⁶¹ Her ne kadar Memnon'un eseri bize Photios'un süzgecinden geçtikten sonra, aktarılmış olsa da yazarın aynı retorik üslubuna dair bazı ipuçları sunmaktadır. Bu bakımdan Memnon'un lehçe unsuru, sözcük dağarcığı, seçtiği kelimelerdeki sessiz-sesli uyumu, cümle yapısı; yaptığı tezatlar, kullandığı soyut, arkaik kelimeler, etken-edilgen çatı gibi dilbilgisi şekillerine ve ne çeşit bir üslup kullandığına ilişkin tam bir yorum yapılamamaktadır. Benzer şekilde, eserinde tarihi kişilere hangi ölçülerde ve tarzlarda nutuklar verdirdiği, onların psikolojik özelliklerini ne şekilde yansıttığı, inandırıcılık payı yüksek etnografik ayrıntılara, coğrafi bilgilere ne derecede yer verdiği belli değildir.

⁶² *FGrHist* 3B 434 F 18–1 'Memnon'. F. Jacoby'ye (*FGrHist* 3B 434 Komm. 268) göre, Memnon'un bu çalışmasındaki organizasyon ve üslup farkı, I.–XVII. ile XVIII.–XL. bölümleri arasında açıkça takip edilebilmektedir (Janke 1963, 136; Burstein 1976, 4 dn. 29). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Saprykin 1997, 13 dn. 44.

⁶³ Saprykin'e (1997, 14) göre, Memnon eserinin ilk iki bölümünde Herakleia Pontike tiranları Klearkhos ve Satyros'un politikalarından ziyade, tiranların karakterlerinden söz ettiği için bu bölümleri yazarken Theopompos'un eserini kaynak olarak kullanmıştır.

Öte taraftan Memnon'un Kallistratos, Pseudo-Kallisthenes gibi diğer Hellen kaynaklarını kullanmış olabileceğine dair görüşler bulunmakla birlikte (Janke 1963, 12 vdd.; Desideri 1967, 381 vdd.; 1970–1971, 494 vdd.) bu konuya ilişkin kesin bir yargıya varmak şu an için mümkün değildir (Dueck 2006, 50 dn. 25).

ros gibi, Memnon da kuramsal olarak sadece kendi kitabından dolayı değil; fakat, aynı zamanda kendisinden önceki yazarları değerlendirerek eserine kattığından bizlere başka kaynaklardan öğrenemeyeceğimiz değerli bilgiler sunmaktadır. Yazar eserini Herakleia Pontike merkezli ve vatansever bir anlayış içinde kaleme almıştır. Politik ve tarihi coğrafi açılardan Herakleia'yı çalışmasının odağı olarak ele almış ve kent ile teritoryumu üzerinde yoğunlaşmıştır. Ayrıca kentin komşuları ve müttefikleriyle olan dostça ve düşmanca ilişkilerini ayrıntılı bir şekilde incelemiştir. Bu bakımdan söz konusu gayretli çalışma gerek Hellenistik Dönem Anadolu krallıkları gerekse Roma'nın Küçük Asya'daki sosyo-ekonomik ve sosyo-politik etkilerini yansıtmaktadır. Özellikle Batı Karadeniz'in önde gelen kenti Herakleia Pontike'nin M.Ö. I. yüzyılda bir yandan Roma emperyalizmine diğer yandan da bölgenin yükselen gücü Mithradates Hanedanı'nın hakimiyetine karşı bağımsızlığını korumak için ne tür siyaset izlediğini açıkça gözler önüne sermiştir. Bu şekilde yönetim görevinde bulunanlara da, kent devleti siyasetinin klinik bir incelemesini sunarak, basit önermelerle tarihten alınması gereken pedagojik ve didaktik derslere işaret etmiştir.

Kaynakça

- Allen 1921 T. W. Allen, The Library of Photius, CR 35 1/2, 1921, 34–35.
- Apel 1910 H. Apel, Die Tyrannis von Heraklea, Halle 1910.
- Arslan 2005 M. Arslan, Arriani Periplus Ponti Euxini = Arrianus'un Karadeniz Seyahati. Çev. ve Yor.: M. Arslan, İstanbul 2005.
- Arslan 2007 M. Arslan, Mithradates VI Eupator: Roma'nın Büyük Düşmanı, İstanbul 2007.
- Arslan 2010 M. Arslan, İstanbul'un Antikçağ Tarihi: Klasik ve Hellenistik Dönemler, İstanbul 2010.
- Arslan 2012 M. Arslan, Küçük Asya Yerel Historiograflarına bir Örnek: Herakleia Pontike'li Memnon ve Eseri, Olba 20, 2012, 383–405.
- Bittner 1998 A. Bittner, Gesellschaft und Wirtschaft in Herakleia Pontike: Eine Polis zwischen Tyrannis und Selbstverwaltung, Bonn 1998 (Asia Minor Studien 30).
- Burstein 1976 S. M. Burstein, Outpost of Hellenism: The Emergence of Heracleia on the Black Sea, Berkley 1976.
- Chaniotis 2005 A. Chaniotis, War in the Hellenistic World: A Social and Cultural History, Oxford 2005.
- Clarke 2008 K. Clarke, Making Time for the Past. Local History and Polis, Oxford 2008.
- Desideri 1967 P. Desideri, Studi di Storiografia Eracleota, I: Promathidas e Nymphis, Studi Classici e Orientali 16, 1967, 366–416.
- Desideri 1970–1971 P. Desideri, Studi di Storiografia Eracleota, II: La guerra con Antioco il Grande, Studi Classici e Orientali 19–20, 1970/1971, 487–537.
- Diller 1962 A. Diller, Photius' "Bibliotheca" in Byzantine Literature, Dumbarton Oaks Papers 16, 1962, 389–396.
- Dueck 2006 D. Dueck, Memnon of Herakleia on Rome and the Romans, şurada: T. B. Nielsen (ed.), Rome and the Black Sea Region, Aarhus 2006, 43–61.
- FGrHist* F. Jacoby (ed.), Die Fragmente der griechischen Historiker I–XV, Berlin – Leiden 1923–1958.
- Frolov 1974 E. Frolov, Tyranny in Heracleia Pontica, AMA 2, 1974.
- Heinemann 2010 U. Heinemann, Stadtgeschichte im Hellenismus: Die lokalhistoriographischen Vorgänger und Vorlagen Memnons von Herakleia, Münih 2010.
- Henry 1965 R. Henry, Photios. Bibliothèque. vol. 4 (codices 223–229), Paris 1965.
- Janke 1963 M. Janke, Historische Untersuchungen zu Memnon von Herakleia, Würzburg 1963.
- Jonnes – Ameling 1994 L. Jonnes – W. Ameling, The Inscriptions of Heraclea Pontica, Bonn

- 1994 (IK 47).
- Laqueur 1926 R. Laqueur, *Lokalchronik*, RE XIII/1, 1926, 1083–1110.
- Laqueur 1937 R. Laqueur, *Nymphis*, RE XVII/2, 1937, 1608–1623.
- McDonald 1950² A. H. McDonald, *Memnon* 3, OCD 1950², 556.
- Mendels 1986 D. Mendels, *Greek and Roman History in the Bibliotheca of Photios. A Note*, *Byzantion* 56, 1986, 196–206.
- Müller 1990² K. Müller, *Geographi Graeci Minores*, vol. I, Paris 1990².
- Ogden 2001 D. Ogden, *Greek and Roman Necromancy*, Princeton-Oxford 2001.
- Reynolds – Wilson 1991³ L. D. Reynolds – N. G. Wilson, *Scribes and Scholars: A Guide to the Transmission of Greek and Latin Literature*, Oxford 1991³.
- Saprykin 1997 S. Ju. Saprykin, *Heracleia Pontica and Tauric Chersonesus before Roman Domination VI–I centuries B.C.*, Amsterdam 1997.
- Schwartz 1894 E. Schwartz, *Amphitheos* 2, RE I/2, 1894, 1963.
- Treadgold 1980 W. T. Treadgold, *The Nature of the Bibliotheca of Photius*, Washington 1980.
- Wilson 1994 N. G. Wilson, *Photius, The Bibliotheca. A selection translated with notes*, Londra 1994.
- Yarrow 2006 L. M. Yarrow, *Historiography at the End of the Republic: Provincial Perspectives on Roman Rule*, Oxford 2006.